

Elazığ Eğitim Araştırma Hastanesi Sarahatun Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği'ne Başvuran Hastalara Uygulanan Kontraseptif Yöntemler ve Hastaların Demografik Özellikleri

Salih Burçin KAVAK^a

Elazığ Eğitim Araştırma Hastanesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum, ELAZIĞ, Türkiye

ÖZET

Amaç: Yaptığımız çalışmada Sarahatun Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği'nde verilen kontraseptif yöntemler ve bu hizmeti alan kadınların demografik özelliklerini inceledik.

Gereç ve Yöntemler: Hastane kayıtları retrospektif olarak incelendi ve tercih edilen yöntemler ve olguların sosyodemografik özellikleri araştırıldı.

Bulgular: Ekim 2007-Ekim 2008 tarihleri arasında hastanemiz aile planlaması ünitesine 2943 kişi başvurdu. Rahim içi araç en sık tercih edilen yöntem olarak tespit edildi. Rahim içi araç, kondom, oral kontraseptif ve aylık iğneler sırasıyla % 69,9, %15,7 %12,6 ve %1,7 sıklıkla tercih edilmiştir.

Sonuç: Modern kontraseptif yöntemler konusunda hastaların bilinçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Aile planlaması, kontraseptif metod

ABSTRACT

The Type of Contraceptive Methods and Demographic Properties of Patients Using These Methods in Sarahatun Obstetric and Gynaecology Clinic

Objective: We herein report the contraceptive methods and demographic properties of women using these contraceptive methods in Sarahatun Obstetric and Gynaecology Clinic.

Materials and Methods: Hospital records were examined retrospectively and sociodemographic properties of women and the chosen type of contraception are examined.

Results: 2943 women were admitted to our clinic between October 2007 and October 2008. Intrauterine device was the most commonly chosen method and proportions of intrauterine device, condom, oral contraceptive and injection method were % 69.9, %15.7, %12.6 and %1.7 respectively.

Conclusion: The patients must be informed about the methods of contraception.

Key words: Family planning, contraceptive methods

Aile planlaması hizmetleri; ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları veya evli çiftlerin ekonomik olanaklarına ve kişisel isteklerine göre çocuk sayılarını belirlemeleri ve doğumları istedikleri aralıklarla gerçekleştirmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar olarak tanımlanır (1).

Günümüzde bu amaçla geleneksel (doğal) ve modern olmak üzere 2 farklı aile planlaması yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye'de 2003 yılı verilerine göre ailelerin %71'i aile planlaması yöntemi kullanmaktadır. Aile planlaması yöntemi kullananların ise %42,5'i modern, %28,5'i geleneksel yöntemlerle korunmaktadır. Ancak %99'u en az bir etkili aile planlaması yöntemi bilmesine, %69,0'u tekrar bir çocuk sahibi olmak istememesine, hatta %11,0'i isteyerek düşük yapmasına karşın, her üç kadından biri herhangi bir yöntem kullanmak istememektedir. Türkiye'de karşılanmayan aile planlaması ihtiyacı halen %7,9'dur. Aynı çalışmanın verilerine göre 2003 yılında en çok kullanılan aile planlaması yöntemleri, tüm evli kadınlarda geri çekme, rahim içi araç (RIA), kondom, tüp ligasyonu, oral kontraseptif haplar (OKS) ve

diğer yöntemler şeklindedir. Lise ve üzerinde eğitimi olan kadınlarda ise kondom %21.3, RIA %19.4, geri çekme %19.3, OKS %6.5 ve tüp ligasyonu şeklinde sıralanmaktadır (2). Aile planlaması hizmetlerinde gerek anne sağlığı, gerekse çocuk sağlığı açısından ailelerin bakabilecekleri kadar çocuk yapması hedeflenmektedir.

Yapılan çeşitli çalışmalarda, aile planlaması programları-na ağırlık verilmesi ile anne ölümlerinin % 30-40, bebek ölümlerinin de en az % 20 oranında azalacağı belirtilmektedir (3-5). Bu açılardan bakıldığında aile planlaması yöntemleri bireylerin ve toplumun daha sağlıklı ve daha uygun sosyoekonomik bir temele oturması açısından önemini korumaktadır.

Yaptığımız çalışmada Elazığ Eğitim Araştırma Hastanesi Sarahatun Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Aile Planlaması Polikliniği'nde verilen kontraseptif yöntemleri ve bu hizmeti alan kadınların demografik özelliklerini inceledik.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmamızda Elazığ Eğitim Araştırma Hastanesi Sarahatun Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Aile Planlaması Polik-

^a Yazışma Adresi: Dr. Salih Burçin KAVAK, Elazığ Eğitim Araştırma Hastanesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum, ELAZIĞ, Türkiye

Tel: +90 424 2415574

e-mail: burcinkavak@yahoo.com

liniği'ne Ekim 2007-Ekim 2008 tarihleri arasında aile planlaması hizmeti almak için başvuran 2943 olgunun kayıtları retrospektif olarak incelendi. Bu süre içinde polikliniğe başvuranların aldıkları hizmetler ile aile planlaması yöntemi kullanma durumu ve bu durumu etkileyen faktörler değerlendirildi. Hastalara uygulanabilecek en uygun kontraseptif yöntemler konusunda danışmanlık hizmeti verilmiş ve poliklinik kayıt defterinde soru olarak sorulan başvuran kişilerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu), doğurganlık özellikleri (gebelik sayısı, doğurduğu çocuk sayısı, yaşayan çocuk sayısı, düşük sayısı, son gebeliğin sonlanma durumu, son gebelik aralığı), kontrasepsiyon özellikleri (son 3 aydaki kullandığı korunma şekli) hakkında bilgiler elde edilmiştir. Veriler SPSS 12.0 programında değerlendirilmiş ve istatistiksel analizde iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ve çok gözlü düzenlerde Ki-kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Aile planlaması polikliniğine başvuran toplam 2943 kadının yaş ortalaması 31,05 idi. En genç olgu 17 yaşında olup en yaşlı olgu 49 yaşındadır. Hastaların yaş dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

En genç olgunun hiç gebeliği bulunmayıp, kontraseptif yöntemden faydalanmak üzere başvurmuştur. Olguların yaşadıkları yerleşim yerleri Tablo 2'de sunulmuş olup sırasıyla %6,9'u köy, %9,5'i ilçe, %83,5'i de şehir merkezinde yaşamaktadır.

Araştırmaya katılan olguların % 56,1'i ilkököl mezunu olup %16,7 olgu ise okur-yazar değildir. Olguların eğitim durumları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Gelir dağılımına bakıldığında ise %36,7 olgu işsiz yada sabit aylık gelire sahip olmayan aile yapısına sahipken; %53,7 olgu en az asgari ücret olmak üzere sabit aylık geliri bulunan aile yapısına sahip olarak tespit edilmiştir. Olguların %9,5'i ailelerinin aylık gelirini standartların üzerinde olarak tanımlamışlardır.

Gebelik sayılarına bakıldığında ortalama gebelik sayısı 2,59 olarak bulunmuştur. Okur yazar olmayanların ortalama gebelik sayıları 3,44 ve ortalama canlı çocuk sayıları 3,02; ilkököl mezunu olanların gebelik sayıları ortalama olarak 2,62 iken ortalama canlı çocuk sayıları 2,38 olarak bulunmuştur. Ortaokul ve lise mezunlarının ortalama gebelik sayısı 2,00 ve ortalama canlı çocuk sayısı 1,86'dır. Yüksek okul mezunlarının ortalama gebelik sayısı ise 1,91 ve ortalama canlı çocuk sayısı 1,78'dir. Olguların % 16,7'si okur yazar değildir. %5,5 olgu ise yüksek okul mezunudur. %80,7 olgunun son gebeliği canlı doğumla sonlanmıştır. %0,6 kadın hiç gebe kalmadan kontraseptif yöntem uygulamak için başvurmuştur.

İncelenen süre içerisinde başvuran kadınların %83,5'i hizmet bölgesinden ve %16,5'i ise bölge dışındadır.

Olguların son 3 ayda kullandıkları kontrasepsiyon yöntemlerine bakıldığında geleneksel yöntem olan geri çekmenin %34 ile ilk sırada kullanıldığı, RİA ile korunma oranının %23,8, kondom kullanma oranının %15,9 olduğu, OKS'nin %8,8, aylık enjeksiyonun %1,2 oranında kullanıldığı tespit edilmiştir. Olguların %16,3'ü ise herhangi bir yöntem kullanmamıştır. Bu oranlar tablo 4'te gösterilmiştir.

Araştırmada iki yıldan az aralıklı gebeliği olan birey sayısı %42,3 tür. Çalışmada %16,3 olgu son 3 ay içerisinde hiçbir kontrasepsiyon yöntemi kullanmamışken; yine son 3

ay içerisinde toplam %50,3 olgu etkin olmayan yöntemler kullanmıştır.

Korunma yöntemleri hakkında bilgiyi alma kaynakları; sağlık kuruluşları %34,6, arkadaşları %22,3, diğer aile fertleri %12,1, medya %6,6, diğer (%24,4) olarak tespit edilmiş ve bu oranlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Olguların %78,3'ünün son gebeliği normal doğum olup %19,1'i sezaryen, %1,9'u ise düşükle sonuçlanmıştır. %0,6 olgu hiç gebe kalmamıştır. Oranlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Olguların %29,1'i son gebeliği üzerinden 1 yıl geçmeden tekrar gebe kalmış ve bunların %62,6'sı sonradan sağlık kuruluşlarından danışmanlık hizmeti alarak aile planlaması polikliniğine kontraseptif yöntem almak üzere başvurmuştur.

Aile planlaması polikliniğinde en yüksek sıklıkta kullanılan yöntem tüm yaş gurupları için %69,9 ile rahim içi araç olmuştur. Kondom %15,7, oral kontraseptif %12,6, enjeksiyon ise %1,7 olgu tarafından kullanılmaktadır. Uygulanan yöntemler, olgu sayıları ve bunların yüzdelik dereceleri Tablo 7 ve Şekil 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan olguların yaş gurupları.

Yaş gurupları	Olgu sayısı	%
17-19	70	2,37
20-24	497	16,80
25-29	719	24,43
30-34	712	24,19
35-39	547	18,58
40-44	314	10,66
45-49	84	2,85

Tablo 2. Araştırmaya katılan olguların yaşadıkları yerler.

Yaşadıkları yer	Olgu sayısı	%
Şehir	2458	83,5
İlçe	281	9,5
Köy	204	6,9

Tablo 3. Araştırmaya katılan olguların eğitim durumları.

Eğitim durumu	Olgu sayısı	%
Okur-yazar değil	491	16,7
İlkokul	1652	56,1
Ortaokul-Lise	638	21,7
Yükseköğretim ve üstü	162	5,5

Tablo 4. Araştırmaya katılan olguların son 3 ayda kullandıkları yöntemler.

Son 3 ayda kullanılan yöntem	Olgu sayısı	%
Oral kontraseptif	259	8,8
RİA	700	23,8
Kondom	469	15,9
Enjeksiyon	35	1,2
Geri çekme	1000	34,0

Yöntem Kullanmıyor	479	16,3
--------------------	-----	------

Tablo 5. Araştırmaya katılan olguların bilgi edinme kaynakları.

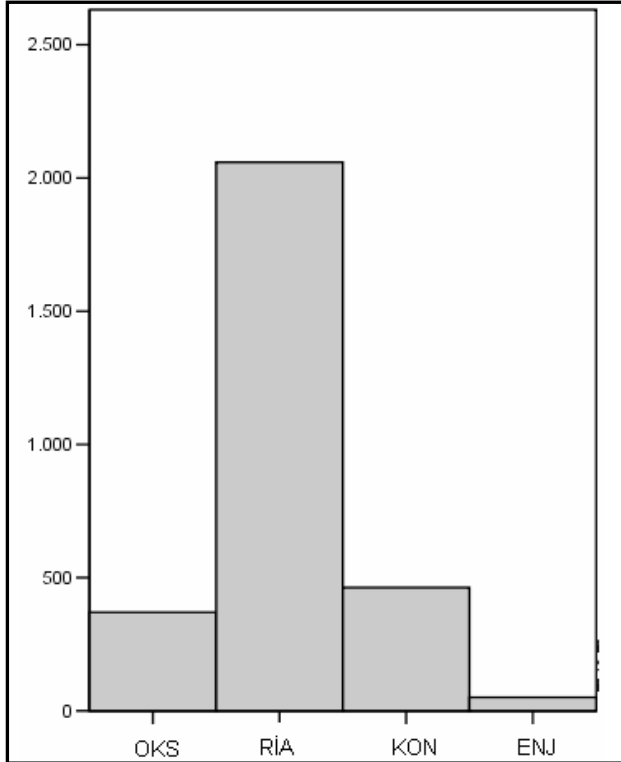
Bilgi edinme kaynakları	Olgu sayısı	%
Sağlık kuruluşları	1018	34,6
Aile fertleri	356	12,1
Arkadaş çevresi	656	22,3
Medya	195	6,6
Diğer	718	24,4

Tablo 6. Araştırmaya katılan olguların son gebeliklerinin sonlanma şekilleri.

Son gebeliğin sonlanma şekli	Olgu sayısı	%
Normal doğum	2305	78,3
Sezaryen	562	19,1
Düşük	57	1,9
Gebe Kalmamış	19	0,6

Tablo 7. Araştırmaya katılan olguların tercih ettikleri yöntemler.

Yöntemler	Okur-yazar olmayanlar	İlkokul	Ortaokul-Lise	Yüksekokul
OKS	48	192	107	23
RİA	376	1167	417	99
Kondom	56	265	104	38
Enjeksiyon	11	28	10	2

Şekil 1. Araştırmaya katılan olguların tercih ettikleri yöntemler

OKS: Oral Kontraseptif, RİA: Rahim İçi Araç, KON: Kondom, ENJ: Aylık Enjeksiyon.

TARTIŞMA

Türkiye’de her yıl 1.780.000 gebelik gerçekleşmekte, 1.378.000 canlı doğum, 201.000 isteyerek düşük, 178.000 kendiliğinden düşük, 23.000 ölü doğum olmaktadır (2).

Sevindik ve ark. (6) çalışmalarında istemli düşük yapan kadın oranlarını % 18.2 olarak tespit etmişlerdir.

Anne ölümlerinin büyük kısmı beş obstetrik komplikasyon nedeniyledir ki bunlar kanama (%25), enfeksiyon (%15), gebeliğe bağlı hipertansiyon (%12), sağlıksız düşük (%13) ve engellenmiş doğum (% 8) olarak sayılabilir. Anne ölümlerinin % 13’ünden sağlıksız ortamlarda yapılan ve güvenli olmayan düşüklerin sorumlu olduğu düşünülürse olayın önemi ortaya çıkmaktadır (7). Günümüzde verilen aile planlaması yöntemlerinin başarısını sınırlayan bazı faktörler vardır. Çiftlerin etkili bir yöntemle gebelikten korunmak için yeterli bilgiye sahip olmamaları, aile planlaması hizmetlerinin yaygın ve nitelikli olmayışı, kişisel ve dini inanışlar, kadınların karar verme hakkının oldukça sınırlı olması, verilen aile planlaması yöntemin kullanıcıya ya da yönetime ait başarısızlığı istenmeyen gebeliklerin başlıca nedenlerini oluşturur (8).

Sosyoekonomik gelişmenin doğurganlığı azalttığı pek çok çalışmada gösterilmiştir. Bunun en tipik örneği sanayileşme ile beraber gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmış ve kentleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi, üretim için insan gücü gereksiniminin azalması, kadının ev dışında çalışmaya başlaması, meslek edinmesi ve statüsünün yükselmesi gibi etkenler gelişmiş ülkelerde doğurganlığı azaltmıştır (9). Türkiye’de 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verileri kaynak olarak alındığı bir çalışmada, kontraseptif yöntemlerin kullanımı ve seçimini etkileyen belirleyici etkenler kültürel, kişisel, doğurganlık ve eşlerin öğrenim düzeyinin önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurularak analiz yapıldığında kontraseptif yöntem kullanımı ve seçiminde, kadının eğitim düzeyinin erkeğinkinden daha fazla belirleyici bir faktör olduğu saptanmıştır. Türkiye’de kadının artan eğitim düzeyi ve aile planlamasının benimsenmesi ve gebelikten korunma hizmetlerine talebi oluşturan en etkili değişken faktördür (2).

Hormonal kontrepsiyon 40 yıldan daha fazladır aile planlaması programlarında klinik kullanımın bir parçası olmuştur. Bir çok modern hormonal kontraseptifler, ayrıca, nonkontraseptif faydalar da sağlar (10). Ancak ülkemizde hormonal kontraseptif yöntemlerin kullanımı halen daha gelişmiş ülkelerdeki seviyelerin altındadır. Bizim çalışmamızda OKS kullanım oranı %12,6 ve aylık enjeksiyon kullanım oranı %1,7 olarak bulunmuştur.

Intrauterin kontrasepsiyon ise birleşik devletlerde 1960’ların başından beri kullanılmaktadır. Geçen son 4 dekatta, Amerikan kadınları 9 farklı araç kullanmışlar ve yaklaşık olarak her yıl 47 milyon kadının ilgisini intrauterin araçlar çekmektedir (11).

Çalışmamızda kadınların ortalama gebelik sayısı 2,59 olarak bulunmuştur. Elazığ ilinin doğu Anadolu bölgesinde yer alması gebelik sayısının yüksek çıkmasında doğurganlık oranının halen bu bölgede yüksek olmasına bağlanabilir. Veriler Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) çalışmasıyla paraleldir (2).

Çalışmamızda okur yazar olmayanların ortalama gebelik sayıları 3,44 ve ortalama canlı çocuk sayıları 3,02; ilkokul mezunu olanların gebelik sayıları ortalama olarak 2,62 iken ortalama canlı çocuk sayıları 2,38 olarak bulunmuştur. Ortaokul ve lise mezunlarının ortalama gebelik sayısı 2,00 ve ortalama canlı çocuk sayısı 1,86'dır. Yüksek okul mezunlarının ortalama gebelik sayısı ise 1,91 ve ortalama canlı çocuk sayısı 1,78'dir. Eğitim düzeyinin artmasıyla gebelik sayısının azalması açıkça görülmektedir.

Öğrenim durumu incelendiğinde, kadınların %5,5'i üniversite mezunu olup, %16,9'u ise herhangi bir okul mezunu değildir. %56,1'i ilkokul ve %21,5'i ortaokul ve lise mezunudur. TNSA 2003 genel sonucuna göre kadınların %60,2'si herhangi bir okul mezunu olmayan, %32,7'si ilköğretim mezunu, %6,9'u ise lise ve üstü öğrenim düzeyinde olduğu sonucu saptanmıştır. TNSA 2003'ün verilerine göre kente yaşayan kadınların %19,8'i herhangi bir okul mezunu değil, %51,7'si ilköğretim mezunu, %28,1 ise lise ve üstü öğrenim düzeyinde oldukları belirlenmiştir (2). Bizim çalışmamızda olguların % 56,1'i ilkokul mezunu olup %16,7 olgu ise okur yazar değildir. Olgularımızın %21,7'si ortaokul-lise ve %5,5'i yüksek öğrenim düzeyindedir. Bu veriler Türkiye verileriyle paralellik göstermektedir.

Bozkurt ve ark 2365 kadını incelemişler ve 1914 kadın (%80,9) evlilik ilk dönemlerinde herhangi bir kontraseptif yöntem kullanmadıklarını söylemişlerdir. Evliliğin hemen sonrasında kontraseptif metodlarından birini kullanan 451 kadın, %34,2 lik oranla en yaygın olarak kondom, takiben %31,2 oranında oral kontraseptif ve %25,9 oranında koitus interruptus yöntemini kullandıklarını söylemişlerdir. 1903 kadın %80,2 bir kontraseptif metod kullandıklarını 462 kadın ise %19,5 herhangi bir kontraseptif yöntem kullanmadıklarını söylemişlerdir. Kontraseptif metodlarının dağılımı analiz edildiğinde intrauterin aracın en yaygın olarak kullanılan metod (n=1046, %55) olduğu görülmüştür (12).

Özgür ve ark. (13) çalışmalarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan kadınlar arasında, reproduktif yaşta evli

kadınların %48,2'sinin herhangi bir aile planlaması metodunu kullanmadıklarını göstermişlerdir. %37,4'ü güncel kontraseptif yöntemleri kullanıyor ve %14,4'ü de geçmişte bir aile planlaması yöntemi kullandıklarını söylemişlerdir. Kullanılan güncel kontraseptif yöntemlerin % 73,1'i etkili yöntemlerdir. Bölgesel olarak geri kalmışlığın sonucu analiz edildiğinde göstermiştir ki, eğitim düzeyi, Türkçe bilgisi, konut tipi, yaşayan çocuk sayısı, aile planlaması metodlarının kullanımında etkili temel değişkenlerdir. Bizim bulgularımız incelendiğinde olguların % 50,3'ü aile planlaması polikliniğine başvurmadan önce ya hiçbir yöntem kullanmamışlar ya da geleneksel yöntemlerle korunmaya çalışmışlardır.

Dünyada gebeliği önleyici yöntem kullanımı incelendiğinde, hap ve kondom gibi kısa etki süreli yöntemlerin gelişmiş ülkelerde, tüp ligasyonu ve RIA gibi uzun etki süreli yöntemlerin gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın kullanıldığı görülmektedir (14). Bizim çalışmamızda da %69,9 gibi bir oranla RIA en sık tercih edilen yöntem olarak ortaya çıkmıştır.

Özellikle doğumdan sonraki bir yıl içerisinde tekrar gebe kalan olgular gebeliklerini devam ettirdikleri takdirde son doğumun ardından etkin korunma yöntemlerini araştırmak için daha istekli görünmektedirler. Bu durum bizim çalışmamızda da ortaya konulmuştur.

Ülkemizde son yapılan istatistiksel veriler ve bizim çalışmamız da göz önüne alındığında, Türk kadınları arasında modern kontraseptif yöntemlerin kullanımının arttığı görülmektedir.

Çalışmamızda olguların %34,6'sı korunma yöntemleri hakkındaki bilgi kaynağını sağlık kuruluşlarından almışlardır. Dolayısıyla bu kuruluşlarda verilecek olan bilgilendirmeler istenmeyen gebeliklerin ve bunların uygunsuz şekilde sonlandırılmalarına bağlı morbidite ve mortalitenin azalmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, aile planlaması ile ilgili halkın bilgilendirilmesinde sağlık kuruluşlarının faaliyetlerinin vazgeçilemez önemli bir faktör olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

1. Baykan Z, Maral I, Bumin MA. Ankara ili Gölbaşı Bölgesi'ndeki 15-49 Yaş Evli Kadınların Çocuk İsteme Durumlarına Göre AP Yöntemi Kullanımı ve Kullanılan AP Yöntemleri. Sağlık ve Toplum. 2001;11:24-29.
2. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA). Ankara. 2003.
3. The Johns Hopkins University. Why Family Planning Matters. Population Reports. 1999; 27: 1-16.
4. UNICEF. The State Of The World's Children 2001. Oxford University Pres. New York. 1996: 118-121.
5. Westoff C, Bankole A. The Time Dynamics Of Unmet Need An Example From Morocco. International Family Planning Perspectives. 1998; 24: 12-14
6. Sevindik FN, Açık Y, Gülbayrak C, Akgün D. Elazığ İl Merkezinde Yaşayan Evli Kadınların İstemli Düşük Yapmak Amacıyla Uyguladıkları ve Bildikleri Geleneksel Yöntemler. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 2007; 6:321-324.
7. Bilgel N. Halk Sağlığı Bakışıyla Ana Çocuk Sağlığı. Bursa. Güneş-Nobel Tıp Kitabevi.1997:111-112.
8. Koçoğlu O G. İsteyerek Düşüklerde Yeni Bir Yaklaşım, Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni. 2000;21:4.
9. Çalı Ş. "Nüfus ve Nüfus Sorunları" Aile Planlamasında Temel Bilgiler. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. İstanbul. 1997:17-25.
10. Blumenthal PD, Edelman A. Hormonal contraception.Obstet Gynecol. 2008;112:670-684.
11. Hubacher D, Cheng D. Intrauterine devices and reproductive health: American women in feast and famine. Contraception. 2004;69:437-446.
12. Bozkurt N, Ozkan S, Onan A, Korucuoğlu U, Aygün R, Himmetoğlu O. Distribution of contraceptive use in a Turkish population. Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol. 2007;131:52-56.
13. Özgür S, Bozkurt AI, Sahinöz S, Özcirpici B, Sahinöz T, Saka G et al. Family planning in the Southeast Anatolian Project Region. Eur J Contracept Reprod Health Care. 2004;9:78-88.
14. United Nations, Population Division, Department Of Economic And Social affair,World Contraceptive Use 2003, Consult www.unpopulation.org, New York.

Kabul Tarihi: 16.07.2009

